

Christoph Augustynowicz

ORCID: 0000-0001-5926-6207

(Uniwersytet Wiedeński, Austria)

Klemens Kaps

ORCID: 0000-0002-0321-3891

(Uniwersytet w Linz, Austria)

Roman Rosdolsky w Galicji. Lata formacyjne historyka społecznego

Niniejszy artykuł analizuje dekonstrukcję tezy Karola Marksa i Friedricha Engelsa o narodach bez historii, której dokonał marksistowski historyk społeczny Roman Rosdolsky w obronie w Wiedniu dysertacji doktorskiej z 1929 r. Autorzy dokonują analizy w trzech punktach: 1) Scjentyzacja w rodzinie i upolitycznienie poprzez środowisko, 2) Faza twórcza między nauką a polityką w Wiedniu, Lwowie i Detroit, 3) Powstanie rozprawy doktorskiej wiedeńskiej.

Słowa kluczowe: marksizm, narodowość, rabacja, rewolucja 1848

1. Scjentyzacja w rodzinie i upolitycznienie poprzez środowisko

Roman Rosdolsky urodził się we Lwowie 19 lipca 1898 r. Został ukształtowany na intelektualistę przez społeczny wpływ starszego pokolenia, zwłaszcza przez swojego ojca, teologa, etnologa i językoznawcę Osypa Rosdolskiego. Uczył starożytnej greki i łaciny w lwowskim gimnazjum, a także w Kołomyi i Przemyślu. Podobnie jak jego brat Danyło i ojciec Iwan, Osyp uczęszczał do seminarium duchownego, ale ostatecznie odwrócił się od religii. Dziś jest uważany za pioniera badań nad ukraińską kulturą ludową. Przede wszystkim zgromadzona przez niego imponująca kolekcja pieśni ludowych, która do 1936 r. wzrosła do 3000, jest być może powodem, dla którego Roman zajmował się także muzyką podczas pobytu na studiach w Pradze, gdzie przebywali liczni

ukraińscy emigranci, głównie intelektualiści¹. W semestrze zimowym 1920 r. uczęszczał na Naukowe Teorie Muzyki, Harmonii i Kontrapunktu u dr. Nejedlégo przez trzy godziny tygodniowo². Jeszcze w Galicji ojciec i syn przeprowadzili badania terenowe i udokumentowali je na dwóch woskowych zwojach. W 1930 r. Osyp został członkiem Towarzystwa im. Tarasa Szewczenki, które już wcześniej opublikowało jego zbiory bajek, opowiadań i pieśni. Najwybitniejszym współpracownikiem Osypa był prawdopodobnie Iwan Franko. Wydaje się, że kontakt z niższymi klasami, nawiązany dzięki działalności etnologicznej, wpłynął na Romana nie tylko naukowo, ale także politycznie. Oprócz Marksa i Engelsa wczesny wpływ naukowo-polityczny wywarli na niego Karl Kautsky, Georgij Plechanov, Włodzimierz Iljicz Lenin, Róża Luksemburg, Karl Liebknecht, Lew Trocki, Friedrich Adler i Otto Bauer³.

Roman wstąpił do wschodniogalicyskiej socjalistycznej organizacji Drahománov w 1912 r.; trzy lata później został powołany do Cesarskiej i Królewskiej Armii. Wraz z wybuchem wojny ogłoszona została przez partie socjaldemokratyczne II Międzynarodówka, polityka tzw. zawieszenia broni w walce z partiami prawicy w celu wzmocnienia polityki zagranicznej. Chociaż takie stanowisko nie pokrywało się z jego pacyfistyczną, a przede wszystkim internacjonalistyczną orientacją, miało ono na Rosdolsky'ego formacyjny wpływ⁴. W 1916 r. na łamach organu prasowego organizacji Drahománowa „Wistnik” udzielił dziennikarskiego i dydaktycznego wsparcia działalności Międzynarodowej Rewolucyjnej Socjaldemokratycznej Młodzieży Galicji, która wyłoniła się z szeregów tej organizacji. „W dniu dwudziestych urodzin Rosdolskiego jego rozwój od ukraińskiego nacjonalisty do rewolucyjnego marksistowskiego internacjonalisty został zakończony”⁵. Do tego okresu wracał później w twórczości naukowej, rozważając kwestię, czy austriackie strajki ze stycznia 1918 r. miałyby potencjał rewolucyjny. Zagadnienie to zajmowało go w dłuższej perspektywie jako część jego analizy pokoju brzesko-litewskiego, podobnie jak wydarzenia i reperkusje 1917 r. w imperium rosyjskim, na których temat opublikował esej *O analizie rewolucji rosyjskiej* w 1959 r. Pod koniec 1918 r. we

¹ N. Zavorotna, *Scholars in Exile. The Ukrainian Intellectual World in Interwar Czechoslovakia*, Toronto–Buffalo–London 2020.

² Archiv Univerzity Karlovy, Právnická fakulta UK, katalogy posluchačů Právnické fakulty UK, nr inw. 172, semestr zimowy 1920.

³ Rosdolsky-Kreis, *Mit permanenten Grüßen. Leben und Werk von Emmy und Roman Rosdolsky*, Wien 2017, s. 62–68; R. Melville, *Roman Rosdolsky (1898–1967) als Historiker Galiziens und der Habsburgermonarchie* [w:] R. Rosdolsky, *Untertan und Staat in Galizien. Die Reformen unter Maria Theresia und Joseph II*, wyd. R. Melville, przeł. H. Nürenberger-Mareiner, Main 1992, s. VII–XXV, tu XII i n.

⁴ Rosdolsky-Kreis, dz. cyt., s. 79 i n.

⁵ Tamże, s. 82.

Lwowie powstała Zachodnioukraińska Republika Ludowa, a w Galicji toczyły się walki z Rzeczpospolitą Polską. Rosdolsky odgrywał wówczas w życiu politycznym ważną rolę, będąc współzałożycielem Komunistycznej Partii Galicji Wschodniej⁶.

W maju 1919 r., kiedy klęska militarna Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej stała się oczywista, Rosdolsky wyemigrował do Pragi, aby studiować prawo. Nad Wełtawą zaliczał się do grona czołowych zachodnioukraińskich komunistycznych publicystów. Po zawarciu w marcu 1921 r. pokoju ryskiego, który ostatecznie uczynił Galicję częścią Rzeczypospolitej Polskiej, Rosdolsky działał jako przedstawiciel zagranicznej organizacji Komunistycznej Partii Galicji Wschodniej i nadal funkcjonował jako publicysta daleko na lewo od politycznego spektrum. W tym charakterze przyczynił się w 1923 r. do zmiany nazwy Komunistycznej Partii Galicji Wschodniej na Komunistyczną Partię Zachodniej Ukrainy i do doprowadzenia jej do federalnej przynależności do KPZR. Odmawiając zakończenia studiów i skoncentrowania się wyłącznie na pracy dla partii, został wydalony w 1924 r. Od 1926 r. kontynuował studia w Wiedniu, ale pozostał związany z Pragą i Lwowem; co więcej, w tym okresie coraz bardziej sprzeciwiał się tendencjom rusyfikacyjnym i stalinizacyjnym na sowieckiej Ukrainie. Jego sympatia do Lwa Trockiego również wywodzi się z tego okresu, co jest widoczne w jego monografii o posłach chłopskich z lat 1848/49, która prawdopodobnie została napisana w latach pięćdziesiątych i opublikowana dopiero w 1976 r.⁷

2. Faza twórcza między nauką a polityką w Wiedniu, Lwowie i Detroit

W tym samym czasie Rosdolsky pracował jako korespondent naukowy moskiewskiego Instytutu Marksa-Engelsa, kierowanego przez Davida B. Ryazanowa, który przygotowywał edycję dzieł obydwu myślicieli, aktywnego członka KPÖ, a przede wszystkim komunistycznego ruchu studenckiego. Uważnie i z zaangażowaniem śledził nasilające się wewnątrzukraińskie spory między centralistami i federalistami oraz związaną z tym kolektywizację gruntów rolnych na Ukrainie. W latach dwudziestych XX w. polityka tak zwanej korienizacji doprowadziła do ukrainizacji partii komunistycznej, administracji państwowej i systemu edukacji na sowieckiej Ukrainie. Sprzyjało to wiodą-

⁶ R. Melville, *Roman Rosdolsky*, s. XIII.

⁷ Rosdolsky-Kreis, dz. cyt., s. 106–109; R. Melville, *Roman Rosdolsky*, s. XIII–XV; J. Radzejowskyj, *Roman Rozdolskyj: ljudyna, dijacz, naukowec*, „Ukrajina Moderna” 2009, 14/3, s. 166–177, tu: 168.

cej roli narodowych polityków komunistycznych, takich jak ludowy komisarz ds. edukacji Ołeksandr Szumskij i pisarz Mykoła Chvylovyj, którzy opowiadali się za autonomicznym rozwojem Ukrainy i krytykowali centralistyczną politykę Moskwy. Żądali kursu jak najbardziej niezależnego od Moskwy, a także podkreślali znaczenie orientacji na Zachód, odnosząc się do historycznej tradycji ukraińskich. Kiedy Stalin doszedł do władzy, te federalistyczne ruchy znalazły się pod silną presją, ponieważ zostały oskarżone przez stalinowską propagandę o zbyt daleko posuniętą ukrainizację i prowadzenie polityki skierowanej przeciwko rosyjskiej kulturze. W trakcie fali represji w latach trzydziestych Chvylovyj i Mykoła Skrypyk, następca Šumskyja na stanowisku ludowego komisarza ds. edukacji, popełnili samobójstwo⁸.

W 1934 r., po stłumieniu powstania lutowego, musiał Rosdolsky wraz z żoną Emmy opuścić Wiedeń jako znany policji komunista. Powstanie polegało na zbrojnym oporze sił socjaldemokratów przeciw tendencjom autorytarnym kanclerza Engelberta Dollfußa, który już rok wcześniej, w marcu 1933 r., faktycznie rozwiązał parlament⁹. Rosdolsky powrócił wówczas do Lwowa, otrzymał asystenturę u Franciszka Bujaka na podstawie pracy o wschodniogalicyskiej społeczności wiejskiej i napisał dwutomowe dzieło o pańszczyźnie w Galicji, które nadal ma ugruntowane miejsce w literaturze badawczej na temat historii rolnictwa wczesnej Galicji i skutków reform józefińskich¹⁰. W obliczu stalinowskich czystek w ruchu komunistycznym (nie tylko) Ukrainy, z jednej strony, i ukraińskich nadziei na wyzwolenie przez narodowy socjalizm, z drugiej, Rosdolsky odwołał się do pism Lwa Trockiego, w szczególności do idei, że „korzeń błędów i pomyłek ruchu komunistycznego leży w biurokratycznej degeneracji rewolucji rosyjskiej”¹¹.

W momencie wybuchu II wojny światowej zdecydował się na ucieczkę ze Lwowa przed NKWD, które poszukiwało go ze względu na krytyczne publikacje dotyczące stalinowskich zbrodni w czasie „Wielkiego Terroru”. Został aresztowany przez gestapo w Krakowie w 1942 r.; resztę wojny światowej przeżył w obozach koncentracyjnych Auschwitz, Ravensbrück i Oranienburg. Po wyzwoleniu mieszkał w Linzu do 1947 r., kiedy to w obawie przed NKWD wyemigrował najpierw do Nowego Jorku, a następnie do Detroit, nie tracąc kontaktu ze swoimi środowiskami, zwłaszcza w Austrii, ale także w Polsce, gdzie bezskutecznie próbował znaleźć posadę akademicką, oraz w Wielkiej Bryta-

⁸ A. Kappeler, *Kleine Geschichte der Ukraine*, München 2022, s. 192–198.

⁹ E. Tálos, F. Wenninger, *Das austrofaschistische Österreich 1933–1938* (= Politik und Zeitgeschichte 10), Wien 2017, s. 15–30.

¹⁰ R. Melville, *Roman Rosdolsky*, s. VII, XV.

¹¹ E. Rosdolsky, R. Rosdolsky, *Leben, Motive, Werk [w:] Zur nationalen Frage. Friedrich Engels und das Problem der „geschichtslosen“ Völker*, Berlin (West) 1979, s. 5–15, tu 13.

nii¹². W Stanach Zjednoczonych napisał pracę *Zur Entstehungsgeschichte des Marxschen „Kapital“*. *Der Rohentwurf des Kapital 1857–1858 (O historii powstania marksistowskiego „Kapitału”*. *Wstępna wersja Kapitału 1857–1858)*, krytyczną analizę *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie (Zarys krytyki ekonomii politycznej)* Marksa. Ukazała się ona w 1968 r., czyli już po śmierci Rosdolsky`ego, która nastąpiła 20 października 1967 r. Książka została dobrze przyjęta, była wielokrotnie przedrukowywana, a także tłumaczona na wiele języków. Wzorec długich okresów między pisaniem a publikacją prac Rosdolsky`ego przewija się w jego twórczości. Było to szczególnie dramatyczne w przypadku pracy, z której Rosdolsky jest dziś znany w historii społecznej i agrarnej, a także często cytowany, a mianowicie jego studium na temat stosunków poddańczych Galicji, ukończonego w 1939 r., które zostało opublikowane w języku polskim dopiero w 1962 r. w Warszawie¹³. Prawie trzy dekady później Ralph Melville dokonał wydania pierwszego tomu tej pracy w języku niemieckim¹⁴.

Przerwy biograficzne były bezpośrednim skutkiem zetknięcia się Rosdolsky`ego z systemem politycznym i wielkimi dychotomiami ideologicznymi „epoki skrajności”. Jednocześnie wciąż otwierały się nowe możliwości – na przykład po ucieczce z Galicji nastąpił wiedeński okres twórczy, a z kolei Lwów stał się miejscem schronienia po ustanowieniu austrofaszystwu. Decydujące znaczenie dla długoterminowego wpływu akademickiego i intelektualnego Rosdolsky`ego miała jednak polityka odprężenia i destalinizacji z przełomu lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w. Okres ten umożliwił mu powrót do dyskursu intelektualnego i naukowego oraz publikację niektórych kluczowych prac¹⁵.

3. Powstanie rozprawy doktorskiej wiedeńskiej

Rosdolsky napisał swoją pracę doktorską na Uniwersytecie Wiedeńskim pod kierunkiem Hansa Kelsena, jak sam stwierdził w liście do Stepana Rudnyckiego z 3 września 1966 r. Również A. Mentzen pojawia się jako promotor pracy doktorskiej, którą Rosdolsky złożył i obronił w 1929 r.¹⁶ Już to ilustruje instytucjonalne powiązanie Rosdolsky`ego z Fakultetem Prawa Uniwersytetu

¹² R. Melville, *Roman Rosdolsky*, s. XV i n.

¹³ R. Rosdolski, *Stosunki poddańcze w dawnej Galicji*, Warszawa 1962.

¹⁴ R. Melville, *Roman Rosdolsky...*

¹⁵ J.-P. Himka, *Introduction* [w:] *Roman Rosdolsky: Engels and the “Nonhistoric” Peoples: The National Question in the Revolution of 1848*, red. J.-P. Himka, Glasgow 1986, s. 1–13, tu 3.

¹⁶ Tamże, s. 11.

Wiedeńskiego i utworzonym tam Instytutem Nauk Politycznych (Staatswissenschaften). Z jednej strony, jest zaskakujące, że prawnik konstytucyjny Kelsen, który w tym czasie był już sędzią konstytucyjnym, podjął się promotorstwa pracy doktorskiej na temat historii społecznej i dyskursu. Z drugiej strony, możliwości wyboru promotorów na Uniwersytecie Wiedeńskim w latach dwudziestych dla tematów związanych z marksizmem były ograniczone, zwłaszcza w Instytucie Historii. Z tego punktu widzenia wydaje się prawdopodobne, że wybór Rosdolsky`ego padł na Kelsena, który znajdował się pod wpływem socjaldemokracji, zwłaszcza że w Instytucie Nauk Politycznych istniał związek z badaniami historycznymi w wyniku wieloletniej działalności Carla Grünberga. Grünberg, który podczas swojej długoletniej pracy jako profesor i dyrektor instytutu, między rokiem 1919 i 1924 przedstawił przełomowe badania nad społeczną i rolniczą historią monarchii habsburskiej, został powołany na dyrektora Instytutu Badań Społecznych we Frankfurcie w 1924 r., czyli akurat na początku pobytu Rosdolsky`ego w Wiedniu¹⁷.

Co ciekawe, w instytucie tym pracował również inny galicyjski lewicowy intelektualista: Henryk Grossman(n), twórca żydowskiej socjaldemokracji w Krakowie. Grossmann habilitował się w Instytucie Nauk Politycznych znanym opracowaniem z 1914 r. – do dziś budzącym duże zainteresowanie badawcze – na temat galicyjskiej polityki handlowej w okresie tereziańsko-józefińskim¹⁸.

Tematycznie rozprawa Rosdolsky`ego była bezpośrednio związana z jego opisaną wyżej działalnością polityczną i ideologiczną, którą prowadził w latach dwudziestych XX w. – nawet po wydaleniu z Komunistycznej Partii Zachodniej Ukrainy – i kontynuował w Wiedniu w środowisku Komunistycznej Partii Austriackiej i środowisku intelektualnym tzw. Czerwonego Wiednia. Rdzeń tej pracy dotyczy przyczyn i tła pejoratywnej oceny narodów słowiańskich pod panowaniem Habsburgów przez Karola Marksa i Fryderyka Engelsa w rewolucyjnych latach 1848/49¹⁹. W szczególności Engels założył, że społeczeństwa słowiańskie, z wyjątkiem Polaków, miały głęboko „reakcyjny” charakter i sklasyfikował je jako rzeczywiście niezdolne do rewolucyjnych przewrotów, tworząc w ten sposób termin „narody bez historii”. Miało to długotrwały wpływ na lewicowy dyskurs. Ocena Engelsa była powiązana z antyrosyjską postawą,

¹⁷ R. Melville, *Roman Rosdolsky*, s. XIV; Ch. Stamm, *Carl Grünberg (1861–1940)* [w:] *Bewahren Verbreiten Aufklären*, wyd. G. Benser, M. Schneider, Bonn–Bad Godesberg 2009, s. 92–98, tu: 94–96.

¹⁸ H. Grossmann, *Österreichs Handelspolitik mit Bezug auf Galizien in der Reformperiode 1772–1790* (= Studien zur Sozial-, Wirtschafts- und Verwaltungsgeschichte, t. X, wyd. K. Grünberg), Wien 1914. Na temat biografii Grossmana zob. R. Kuhn, *Henryk Grossman and the Recovery of Marxism*, Urbana–Chicago 2007.

¹⁹ R. Melville, *Roman Rosdolsky*, s. XIV.

postrzegając imperium carskie jako centrum konserwatywnej autokracji, która nieuchronnie hamowałaby postęp i modernizację społeczeństw europejskich zarówno pod względem społecznym, jak i politycznym. Kulminacją tych wywodów jest wezwanie do „eksterminacji” wielu słowiańskich grup ludności w celu umożliwienia – wobec Hegla – postępu w kierunku rewolucyjnych przewrotów.

Rosdolsky poświęca się drobiazgowej analizie tekstu i dyskursu, wykorzystując kluczowe artykuły „*Neue Rheinische Zeitung*” z lat 1846–1848 i przedstawia sprzeczności w stanowisku Engelsa²⁰. Sprowadzały się one przede wszystkim do narodowych stereotypów ruchów społecznych, bez zwracania uwagi na wewnętrzne różnice społeczne. Tak więc, paradoksalnie, to właśnie brak perspektywy klasowej doprowadził do pojęcia „narodów bez historii”. Obejmowało to brak zrozumienia złożonych linii podziału między chłopami, elitami arystokratycznymi i państwem²¹. Aparat państwowy Habsburgów mógł zostać zmobilizowany do ochrony interesów chłopskich przed interesami arystokratycznymi najwcześniej od reform józefińskich – aspekt, który Engels, a także inni autorzy „*Neue Rheinische Zeitung*” ignorowali w latach rewolucji i któremu Rosdolsky poświęcił wiele uwagi w swoich badaniach społeczno-historycznych.

Rosdolsky napisał swoją rozprawę w czasie, gdy zasadnicze tezy Engelsa zostały już w dużej mierze obalone: rozpad imperiów zakotwiczonych w Europie Wschodniej – zwłaszcza Imperium Osmańskiego i Habsburgów, ale także Cesarstwa Niemieckiego – doprowadził do powstania dokładnie tych państw słowiańskich, których utworzenie zostało uznane za nie do pomyślenia przez czołowego myśliciela rewolucji społecznej w połowie XIX w. – z wyjątkiem Polski. Rosdolsky przeanalizował tę problematyczną sytuację dokładnie w czasie, gdy krótka faza kulturowej i narodowej emancypacji ludności ukraińskiej w Związku Radzieckim dobiegła końca wraz z porzuceniem polityki korenizacji i zwrotem w kierunku wielkorosyjskiego nacjonalizmu w stylu radzieckim, który został zapoczątkowany pod rządami Stalina.

Dalsza historia publikacji i pracy nad rozprawą doktorską ukazuje również główne przerwy biograficzne w życiu Rosdolsky'ego, które poważnie wpłynęły na jego działalność intelektualną i naukową: Rosdolsky gruntownie poprawił rozprawę doktorską po emigracji do Stanów Zjednoczonych w 1948 r. Tylko druga część oryginalnej rozprawy została opublikowana w całości, choć w zmienionej formie. Pierwsza część i większość trzeciego rozdziału nie zostały włączone do manuskryptu. Ostatni rozdział trafił do domeny publicznej

²⁰ R. Rosdolsky, *Zur nationalen Frage. Friedrich Engels und das Problem der „geschichtlosen“ Völker*, Berlin (West) 1979, s. 56–73.

²¹ E. Hanisch, *Der kranke Mann an der Donau. Marx und Engels über Österreich. Mit einem Vorwort von Eduard März*, Wien–München–Zürich 1978, s. 181.

w formie eseju na temat granic między Rosją a Polską po I wojnie światowej. Rękopis dotyczący postrzegania przez Engelsa „narodów bez historii” został opublikowany dopiero wiele lat później – najpierw w 1964 r. w formie eseju w czasopiśmie „Archiv für Sozialgeschichte”, a następnie w 1979 r. w Berlinie jako książka²². Ta wersja zawiera szkic biograficzny o autorze napisany przez żonę Rosdolsky`ego, Emily²³.

Pod względem treści można zidentyfikować pewne znaczące różnice między opublikowanymi wersjami a oryginalną rozprawą. Dotyczyły one głównie społecznego i politycznego osadzenia ocen Engelsa: opierając się na własnych badaniach nad relacjami między poddanymi a właścicielami ziemskimi, Rosdolsky był w stanie znacznie dokładniej opisać złożone sojusze między szlacheckimi właścicielami ziemskimi a poddanymi chłopami w opublikowanej wersji swojego studium. W tym celu włączył również nowo opublikowaną literaturę. To właśnie ten brak analizy społecznej i prawnej był jednym z głównych powodów błędnych osądów Engelsa. Ponadto Rosdolsky dodał rozdział na temat postrzegania ludności żydowskiej w dyskursie „Neue Rheinische Zeitung” – i wyraźnie odniósł się do Holokaustu²⁴.

Wersja opublikowana w 1979 r. zawiera osobne rozdziały poświęcone ocenie poszczególnych narodów przez Engelsa, z których Rusini i Ukraińcy są tutaj omówieni bardziej szczegółowo. W przeciwieństwie do innych oddziałów pracy, analiza Rosdolsky`ego w tym przypadku wykraczała poza rzeczywiste lata rewolucji i obejmowała przedstawienie rabacji z 1846 r. w „Neue Rheinische Zeitung”. Na podstawie drobiazgowej krytyki źródłowej, która nie pominęła poszczególnych przypadków bogatych w szczegóły, Rosdolsky pokazał, w jaki sposób Engels podążał za interpretacją zbuntowanej polskiej szlachty. Widzieli oni „narodowo i religijnie fanatycznych” chłopów ruskich i ich zmanipulowanie przez Metternicha jako prawdziwą przyczynę niepowodzenia polskiego powstania w 1846 r.²⁵

Ten pejoratywny stereotyp łączył hegemoniczny społeczno-kulturowy pogląd polskiej szlachty na ruskich poddanych z roszczeniem politycznej nowoczesności symbolizowanej przez rewolucję i niezależność od państwa Habsburgów. Chłopi ruscy byli przedstawiani jako zacofani kulturowo i nieoświeceni. W tym samym czasie Engels przyjął również arystokratyczną polską narrację, zgodnie z którą Rusini nie byli narodowością samą w sobie, ale językowo i kulturowo wywodzącym się od Polaków plemieniem. Oskarżenie o „wynalezienie” narodu rusińskiego, wypowiedziane przeciwko galicyjskiemu gubernatoro-

²² J.-P. Himka, *Introduction*, s. 1–3, 10 i n.

²³ Zob. przypis 7.

²⁴ J.-P. Himka, *Introduction*, s. 6–8.

²⁵ R. Rosdolsky, *Zur nationalen Frage*, s. 55 i n.

wi Franzowi Grafowi Stadionowi podczas rewolucji 1848 r., można już znaleźć w dyskursie „*Neue Rheinische Zeitung*” przeciwko Metternichowi²⁶.

Rosdolsky pokazał, że nastąpiło tu odwrotne kodowanie wzdłuż linii podziału na „narodowe” i „społeczne”: Korespondenci „*Neue Rheinische Zeitung*”, wśród których było sporo polskich arystokratów, rutenizowali zbuntowanych chłopów, zwłaszcza jeśli mieszkali w zachodniej Galicji i mieli kulturowo polskie pochodzenie. Tylko dzięki tej „rutenizacji” rabacji powstał obraz zacofanych, „kontrrewolucyjnych” Rusinów lojalnych wobec cesarza, co ustanowiło długotrwałą tradycję w lewicowych kręgach intelektualnych – sięgającą aż do Karla Kautsky`ego, Otto Bauera i Ernsta Fischera²⁷. Ta „rutenizacja” uczestników wydarzeń, którzy rzekomo lub faktycznie sprzeciwiali się rewolucyjnym wstrząsom pod koniec lat czterdziestych XIX w., objęła również żołnierzy armii cesarskiej w latach 1848/49²⁸. Rosdolsky udowodnił ponadto, że legendy o ruskich chłopach, którzy gwałtownie sprzeciwiali się właścicielom ziemskim i ich urzędnikom, przeważnie także były fikcyjne²⁹.

Dyskurs „*Neue Rheinische Zeitung*” na temat rabacji również znacząco ukształtował obraz rewolucyjnego roku 1848. Rosdolsky ustalił, że to nieznaną warunek galicyjskich w związku z taktycznym sojuszem społecznie motywowanych rewolucjonistów i szlachty ziemiańskiej była jedną z przyczyn zniekształconej lub fałszywej interpretacji rabacji przez Engelsa. To następnie zasadniczo ukształtowało relację z wydarzeń podczas rewolucji 1848/49, w trakcie której znacznie więcej sympatii okazywano formie ulgi gruntowej popieranej przez szlachtę niż społeczno-ekonomicznie bardziej dalekosiężnym żądaniom chłopów – zarówno polskich, jak i ruskich. Dopiero kilka lat po rewolucji, w liście z 1853 r., Engels ujawnił swój brak wiedzy o Galicji i rządzonej przez Rosję Ukrainie, ale nie skorygował swojej błędnej oceny³⁰.

Ogólnie rzecz biorąc, omówiona praca pokazuje Rosdolsky`ego jako historyka, który wykorzystuje narzędzia krytyki źródłowej, aby solidnie i umiejętnie dekonstruować zniekształcone osądy i korygować błędne interpretacje. Niewątpliwie zostało to zrobione wbrew sprecyzowanemu stanowisku ideologicznemu i teoretycznemu. Jeśli chodzi o treść, rozprawa pokazuje Rosdolsky`ego jako podwójnego intelektualnego dysydenta – jako marksistę na liberalno-kapitalistycznym „Zachodzie” lub w Stanach Zjednoczonych oraz jako krytyka źródeł, historyka ukraińskiego pochodzenia, szczególnie wrażliwego i krytycznego wobec stereotypów narodowych w marksistowskich przedstawieniach i narracjach.

²⁶ Tamże, s. 56, 62.

²⁷ Tamże, s. 55 i n.

²⁸ Tamże, s. 58 i n.

²⁹ Tamże, s. 62–64.

³⁰ Tamże, s. 72 i n.

Bibliografia

- Archiv Univerzity Karlovy, Praha, Právnická fakulta UK, katalogy posluchačů Právnické fakulty UK.
- Grossmann H., *Österreichs Handelspolitik mit Bezug auf Galizien in der Reformperiode 1772–1790* (= Studien zur Sozial-, Wirtschafts- und Verwaltungsgeschichte, t. X, wyd. K. Grünberg), Wien 1914.
- Hanisch E., *Der kranke Mann an der Donau. Marx und Engels über Österreich. Mit einem Vorwort von Eduard März*, Wien–München–Zürich 1978.
- Himka J.-P., *Introduction* [w:] *Roman Rosdolsky: Engels and the “Nonhistoric” Peoples: The National Question in the Revolution of 1848*, red. J.-P. Himka, Glasgow 1986, s. 1–13.
- Kappeler A., *Kleine Geschichte der Ukraine*, München 2022.
- Kuhn R., *Henryk Grossman and the Recovery of Marxism*, Urbana–Chicago 2007.
- Melville R., *Roman Rosdolsky (1898–1967) als Historiker Galiziens und der Habsburgermonarchie* [w:] R. Rosdolsky, *Untertan und Staat in Galizien. Die Reformen unter Maria Theresia und Joseph II*, wyd. R. Melville, przeł. H. Nürenberger-Mareiner, Main 1992, s. VII–XXV.
- Radzejowskyj J., *Roman Rozdolskyj: ljudyna, dijacz, naukowec*, „Ukrajina Moderna” 2009, 14/3, s. 166–177.
- Rosdolsky E., Rosdolsky R., *Leben, Motive, Werk* [w:] R. Rosdolsky, *Zur nationalen Frage. Friedrich Engels und das Problem der „geschichtslosen“ Völker*, Berlin (West) 1979, s. 5–15.
- Rosdolsky R., *Zur nationalen Frage. Friedrich Engels und das Problem der „geschichtslosen“ Völker*, Berlin (West) 1979.
- Rosdolsky-Kreis, *Mit permanenten Grüßen. Leben und Werk von Emmy und Roman Rosdolsky*, Wien 2017.
- Rozdolski R., *Stosunki poddańcze w dawnej Galicji*, Warszawa 1962.
- Stamm Ch., *Carl Grünberg (1861–1940)* [w:] *Bewahren Verbreiten Aufklären*, wyd. G. Benser, M. Schneider, Bonn–Bad Godesberg 2009, s. 92–98.
- Tálos E., Wenninger F., *Das austrofaschistische Österreich 1933–1938* (= Politik und Zeitgeschichte 10), Wien 2017.
- Zavorotna N., *Scholars in Exile. The Ukrainian Intellectual World in Interwar Czechoslovakia*, Toronto–Buffalo–London 2020.

Roman Rosdolsky in Galicia. Formative years of the social historian

Summary

This article examines the deconstruction of Karl Marx and Friedrich Engels' thesis of nations without history by Marxist social historian Roman Rosdolsky in his 1929 undergraduate dissertation in Vienna. The authors of the study proceed in three steps: 1) Scientisation within the family and politicisation through the environment. 2) The creative phase between science and politics in Vienna, Lviv and Detroit. 3) The emergence of the Vienna dissertation.

Keywords: Marxism, nationality, Peasant Uprising, revolution of 1848